

Zondag 10 juli 2022

Prediker (IV)

Wanneer het lied van de vogels versterft

Dorpskerk - Blaricum

Voorganger: ds. Jurjen Zeilstra

Inleiding

Je bent niet altijd in de stemming voor Prediker. Maar soms juist wel. Prediker is een boek dat je eigenlijk in de herfst zou moeten lezen, wanneer de natuur zich als het ware terugtrekt, de bladeren vallen en je om je heen zo rijk geïllustreerd ziet dat de tijd van je leven verstrijkt terwijl de cyclus van de natuur maar voortgaat, iedere ronde die de aarde aflegt om de zon opnieuw. De herfst is dit jaar vroeg begonnen met deze capita selecta uit Prediker de afgelopen weken, vandaag voor het laatst.

In het boek Prediker is het de dood die het hele leven onder spanning zet. Sommigen hebben Prediker hier zien blijven steken in de macht van de dood. Ik word juist geraakt door de liefde die doorklinkt in het op het universum betrokken verdriet om de dood van een dierbaar mens. 'Zet alle klokken stil...' Hou nu maar eens even allemaal je grote mond. Dit is de laatste dienst in de kleine cyclus rond de lezingen uit het boek Prediker.

Schriftlezing Oude Testament: Prediker 11,7 – 12,14

Schriftlezing Brieven: Jacobus 1, 17-18

Schriftlezing Evangelie: Lucas 11, 33-36

Prediking

Gemeente van Christus,

‘ijdelheid der ijdelheden, zegt de Prediker, alles is ijdelheid.’¹ In de Nieuwe Bijbel Vertaling is het geworden: ‘Lucht en leegte zegt Prediker, alles is leegte.’ En daar is heel wat om te doen geweest, want gingen zo niet oude vertrouwde woorden verloren? Moet je zulke monumentale woorden wel in gangbaar Nederlands willen vertalen. Zelfs in de Asterix staan ze in het latijn: *Vanitas vanitatum, omnia vanitas [est]*, spreekt de oude zeerover, als zijn kapitein staand op de voorplecht van het piratenschip zijn mannen aanvuurt het schip waarop Asterix en Obelix zich bevinden te enteren en overmoedig brullend uitroept: ‘Dat wordt een makkie voor ons, alle windbuilen’.² Alle goede lezers weten hoe het afloopt.

IJdelheid der ijdelheden, het is het motto van het boekje Prediker. Het wordt gezegd aan het begin en hier,³ aan het eind en het omlijst als zodanig de eigenlijke tekst zoals een enveloppe een brief. Wij zijn het niet meer zo gewend aan dergelijke woorden en houden er eigenlijk ook niet van. Onze hele cultuur is geobsedeerd met jong zijn, gezond en succesvol. Daarin weerspiegelt zich de illusie waarmee wij ons zelf eindeloos een rad voor ogen draaien dat wij het eeuwige leven al hebben, hier en nu. Voor veel mensen is het aardse leven en wat je daarin bereikt van absolute waarde. Vele vroegere generaties zouden hen daarom uitgelachen hebben.

Als we even nadenken weten wij ook wel beter, maar dat wordt zorgvuldig weggehouden uit het dagelijks leven. Zo is het dus niet altijd geweest. Eeuwenlang was het zeer gebruikelijk dat mensen zichzelf bewust herinnerden aan het betrekkelijke van ons korte leven. Het getuigde van goede smaak wanneer mensen die het konden betalen zich een zogenaamd vanitas stilleven aanschaften en ophingen in hun huis. Het genre ‘vanitas’, letterlijk schilderijen die de ijdelheid thematiseren, betreft afbeeldingen waarop, expres heel rommelig op een tafeltje een aantal voorwerpen ligt uitgesteld. Eigenlijk is daar altijd een menselijke schedel bij, soms met een spiegel, daarbij een open- of dichtgeslagen boek en vaak een open beursje waaruit wat munten rollen, onmogelijk om mee te nemen als je sterft. Ook kunnen er

¹ Vertaling NBG 1951.

² Uderzo/Gosciny, *Asterix en de lauwerkrans van Caesar* (1972).

³ Prediker 1,2 en 12,8.

bloemen staan, op het punt te gaan verwelken., of een net gedoofde, nog walmende kaars. Speelkaarten of dobbelstenen symboliseren de wisselvalligheid van het lot. En vaak zie je bladmuziek en een muziekinstrument, bijvoorbeeld een viool, omdat muziekklinken zo vluchtig zijn. Het kan allemaal mooi klinken of niet, maar als je ophoudt met spelen maakt het niet meer uit, dan is het weer weg.

Zo is een mens weg, wanneer hij of zij ophoudt met ademen. Het boek is uit als het wordt dichtgeslagen. *Game over*, of je nu gewonnen hebt of niet. Kortom, je wordt aan het denken gezet op een wijze die direct verband houdt met de inhoud van het boek Prediker. Dat is een manier van kijken naar het leven die je somber zou kunnen noemen en daar houden wij niet van. Toch doen wij Prediker geen recht wanneer wij hem als een pessimist of cynicus wegzetten. Prediker is wel gezien als iemand die is blijven steken in het denken over de dood, bijna letterlijk als in een doodlopende straat. De gedachtegang van Prediker is vaak opgevat als een hopeloze afgrond, ver weg van zowel de vreugde van de joodse wet, als de profeten met hun visioen van gerechtigheid en vrede, als ook het evangelie van Jezus Christus waarin het eeuwig leven wordt verkondigd.⁴ Bijna is Prediker daarom voor de canon van bijbelse boeken verloren gegaan. Heel het slot van hoofdstuk 12 vanaf vers 9, waar toch weer redelijk voorspelbaar wordt geargumenteed en gemoraliseerd wordt wel gezien als een succesvolle poging van een recensent om het boekje voor de canon te redden door mensen gerust te stellen en min of meer vertrouwde tonen aan te slaan.⁵ Ineens gaan het hier *over* Prediker: ‘Prediker was een wijs man...’ en ‘Alles wat je hebt gehoord komt hierop neer: Heb ontzag voor God en leef zijn geboden na...’ Daar valt moeilijk wat tegen in te brengen, maar of dat echt de samenvatting is van de woorden van Prediker?

Men heeft wel gedacht dat zijn wanhoop over de vergankelijkheid Prediker tot een geringschatting van het leven voerde. De dood is beter dan het leven zegt hij immers op verschillende plaatsen.⁶ Lezers met een zogenaamd optimistische levensvisie hebben zich geërgerd aan de ironie en de soms inderdaad bittere spot van Prediker. Maar die lezers hebben Prediker niet begrepen. Ik denk dat Prediker zichzelf in onze woorden veel eerder een realist zou noemen. Hij weigert immers te doen alsof de dood niet bestaat. Prediker weigert de dood te verbloemen. Hij ziet af van iedere goedkope troost. Juist door de dood ferm onder ogen te zien ontwaakt er bij Prediker een gefundeerde waardering voor het leven in al z’n kwetsbaarheid.

In die eerlijkheid staat Prediker volgens mij niet zo ver van het evangelie als soms wel gedacht wordt. Hij weigert eenvoudigweg te harmoniseren en laat de ervaringswerkelijkheid van mensen in al z’n ruwheid staan. Wie licht voortijdig afschermt met het doel te voorkomen dat het uitwaait, verhindert tegelijkertijd dat het kan schijnen. Kortom, er is geen bestaan zonder risico, zoals er geen licht kan schijnen zonder dat het eens zal doven. God geeft licht niet om het angstvallig af te schermen, maar om het, zolang als het brandt volop te laten schijnen, op de standaard van ons leven.

Het komt er voor Prediker op aan het leven op aarde te aanvaarden zoals hij beleeft dat God dit geeft, hetzij lang, hetzij kort, je weet het niet. Dit eenvoudigweg te aanvaarden in alle

⁴ Lauha, *Biblischer Kommentar Altes Testament*, XIX, *Kohelet*, Neukirchen/Vluyn 1978, 215: ‘Dieses Bild zeigt Kohelets “Lebensphilosophie” sub specie mortis: Der Trostlose Pessimismus und die ephemere Freude als sein gegenpol treten in den Mittelpunkt.’

⁵ Krüger, Th., *Biblischer Kommentar Altes Testament*, XIX Sonderband, *Kohelet (Prediger)*, Neukirchen/Vluyn 2000, 363ff.

⁶ Prediker 4,2; 6,3 en 7,1.

bescheidenheid is voor hem alleen maar wijsheid. Van je jeugd en levenskracht genieten zolang het je gegeven is, is fantastisch en zeer aan te raden. Vergeet ondertussen niet, zegt Prediker, dat je, als het je gegeven is oud te worden, ook andere tijden zult kennen. Verbaas je daarover niet! Doe als het zover is niet al te verontwaardigd, alsof je het niet wist dat er ook andere tijden zouden komen en alsof je niet wist dat je tijd op aarde beperkt was. Prediker wil het goede aannemen als geschenk van God en het slechte beleeft hij als terechte momenten van gericht en verantwoording, waarop de betrekkelijkheid van zijn eigen daden telkens weer duidelijk zullen worden. Daarover maakt hij zich geen enkele illusie. Prediker aanvaardt het leven in al z'n reliëf als ene geheel.

Dat klinkt nu misschien wat cru en klinisch, berekenend en zelfs wel harteloos. Maar dan komt aan het eind van het boek Prediker dat schitterende gedicht dat we hebben gehoord, een teder lied is het. Ik hoor er een dodenklacht vol liefde in, nergens wordt het sentimenteel. Eigenlijk breekt Prediker abrupt zijn betoog af, voor een impressionistisch gedicht als een doorleefde collage van leven en dood. Misschien herinnert u zich dat juist deze passage door Huub Oosterhuis is gelezen bij de uitvaart van Prins Claus in 2002.⁷ In buitengewoon indrukwekkende woorden wordt de beleving van de dood door de achterblijvers benoemd. Ontzagwekkende woorden zijn het, woorden vol liefde hoor ik er in, omdat het sterven van één mens in een kosmisch perspectief wordt geplaatst.

Wie één ziel redt, redt de hele wereld staat er in de Talmud.⁸ Zo kan het ook zijn dat voor achterblijvers het sterven van één mens de teloorgang van alles betekent. Of het nu gaat over de zon, de sterren en de maan, Of over de wachters, de soldaten, de maalsters, de vrouwen, het leven dooft uit, het lied van de vogels versterft.

Het gaat in dit gedicht niet om de precieze informatie die wordt overgedragen, maar er wordt in tal van schijnbaar gewone details van het dagelijks leven aangegeven wat de impact is wanneer iemand van wie je houdt sterft en ophoudt zijn of haar licht voor je uit te stralen. De dood van de ander roept in al zijn onbegrijpelijkheid bij ons een grote onrust en een scherp gevoel van verantwoordelijkheid wakker, een bewustwording en een kostbaar besef van onze eigen eindigheid.⁹ Zo vormt de erfenis van een mensenleven een opwekking tot liefde en tederheid.¹⁰ In beelden met een kosmische reikwijdte naast beelden die schijnbaar juist heel gewoon zijn en dichtbij, wordt in het gedicht in Prediker 12 een sfeer opgeroepen die de slechte dagen tastbaar maakt en waardoor wij onze goede dagen in een ander licht gaan zien.

De dood van een mens wordt door Prediker volstrekt serieus genomen. Het is in zijn beleving een catastrofe. Voor de enkeling maakt het geen verschil of het zijn leven is dan wel het universum dat ophoudt te bestaan. Daarom beschouwt Prediker juist het leven in al zijn kwetsbaarheid en wisselvalligheid als uitermate kostbaar. Jongeren doen er in zijn ogen goed aan te bedenken dat het allemaal zo vreselijk lang niet duurt en dat de goede dagen beperkt zijn in aantal terwijl de slechte dagen welhaast ontelbaar lijken. Het getuigt dus niet alleen van verstandig, maar vooral van liefdevol handelen wanneer je met anderen samen volop geniet zolang je de kans hebt.

⁷ Prediker 12, 2-8.

⁸ Talmud, Sanhedrin 37a.

⁹ Krüger, 352-356.

¹⁰ Levinas, 'De dood van de ander en onze eigen dood' in: Levinas, E., *God, de dood en de tijd*, Baarn 1993, 23-28.

Maar hoeveel je ook van iemand houdt, de catastrofe wordt voor hen die verder moeten ook weer hardhandig begrensd. Verdriet om het heengaan van een dierbaar mens wordt eigenlijk ruw, soms zelfs wreed getermineerd, moet weer tot bedaren komen, eenvoudigweg omdat iedereen verder gaat. De wereld draait door. De eenzaamheid die dat kan oproepen wordt door Prediker, zoals ik hem versta, heel serieus genomen. Hij zoekt dan geen troost in de gemeenschap van mensen, in de troostvol bedoelde woorden van familie of vrienden. Hij ziet alleen het leven van de dode en het universum. Dat is zo mooi in dit gedicht.

Prediker kent geen eschatologie, geen prachtige krul aan het eind. Hij heeft geen buitengewone kennis waardoor alles weer op zijn pootjes terecht komt in één groot masterplan en hij wil zich ook niet laten troosten door argumenten daaraan ontleend.¹¹ Tegelijkertijd is het juist op een apocalyptische schaal dat Prediker het verdriet een plaats geeft. Het wereldgericht waarvan de profeten spreken is voor Prediker herkenbaar in iedere individuele dood. Niemand die zich hieraan kan onttrekken.

Nadat een kostbaar mens sterft en wordt begraven gaat het leven verder. Dat is waar. De natuur gaat gewoon verder. De seizoenen zullen elkaar blijven opvolgen. De mensen pakken de draad weer op. Dat heeft iets onbegrijpelijks. Het kan voor nabestaanden zelfs onverdraaglijk zijn, vanwege de liefde. Tegelijk weten wij het allemaal, het kan niet anders. Zo gaat het al vanaf het begin. En toch...

Iemand die de sfeertekening van Prediker perfect heeft aangevoeld is de Engels-Amerikaanse schrijver en dichter W.H. Auden (1907-1973). Ik lees voor u het gedicht 'Stop all the clocks' eerst in het Engels, dan in het Nederlands.¹²

Stop all the clocks, cut off the telephone,
Prevent the dog from barking with a juicy bone,
Silence the piano's and with a muffled drum
Bring out the coffin, let the mourners come.

Let aeroplanes circle moaning overhead
Scribbling on the sky the message He Is Dead,
Put crêpe bows round the white necks of the public doves,
Let the traffic policemen wear black cotton gloves.

He was my North, my South, my East and West,
My working week and my Sunday rest,
My noon, my midnight, my talk, my song;
I thought that love would last forever: I was wrong.

The stars are not wanted now: put out every one;
Pack up the moon and dismantle the sun;
Pour away the ocean and sweep up the wood.
For nothing now can ever come to any good.

¹¹ Cf. Lauha, 215.

¹² De vertaling is van Jan Willem Schulte Nordholt. Schulte Nordholt, J.W., *De stille, droeve mensenmelodie / The still, sad music of humanity*, Baarn 1995, 74-75. Dit gedicht, het negende van de cyclus *Twelve Songs*, is zeer bekend geworden doordat het is gebruikt in de film *Four weddings and a funeral*.

Zet alle klokken stil, snijd de telefoon af,
Geef de hond geen kluif meer, voorkom zijn geblaf,¹³
Verbied pianospel, breng met omfloerste trom
De baar naar buiten, roep de rouwklacht om.

Laat vliegtuigen kermend cirkelen en in het groot
Boven ons hoofd de boodschap schrijven Hij Is Dood,
Doe om de witte hals der duiven een crêpepapier kraag,
Zorg dat elke verkeersagent zwarte handschoenen draagt.

Hij was mijn Noord, mijn Zuid, mijn West en Oost,
Mijn lange werkweek en mijn Zondagse troost,
Mijn middag en mijn middernacht, mijn spraak, mijn lied;
Ik dacht dat liefde eeuwig duurt, dat doet ze niet.

Sterren zijn overbodig, doof ze stuk voor stuk;
Pak de maan in, blus de zon van ons geluk;
Maai weg het woud, leg droog de oceaan.
Want niets meer komt er ooit nog goed voortaan.

Uitzending en zegen

Wanneer u vanhier gaat, weet dat u gezegende mensen bent, de God die ons ter
verantwoording roept is de God die ons kent, onze maker, die ons lief heeft, die God zendt
ons op onze levensweg, bij die God komen wij veilig thuis.

De Here zegene u en behoede u;
de Here doe zijn aangezicht over u lichten en zij u genadig;
de Here verheffe zijn aangezicht over u en geve u vrede.

Afbeeldingen: Vanitas, olie op canvas, Pieter Claesz (1571-1661) en uit Uderzo/Gosciny,
De lauwerkrans van Caesar (1972).

¹³ Volgens mij juist: geef de hond een kluif en voorkom zo zijn geblaf.